

ЛЮМІНЕСЦЕНТНО–КІНЕТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ РЬ–ВМІСНИХ МІКРОКРИСТАЛІВ, ДИСПЕРГОВАНИХ У МАТРИЦЯХ АІ (А = Cs, Rb, K)

А. С. Волошиновський¹, С. В. Мягкота², А. В. Глосковський¹

¹Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Кирила і Мефодія, 8, Львів, 79005, Україна

²Львівська академія ветеринарної медицини ім. С. З. Гжицького,
вул. Пекарська, 50, Львів, 79010, Україна

(Отримано 24 лютого 2000 р.; в остаточному вигляді — 18 травня 2000 р.)

Показано можливість утворення мікрокристалів типу Cs₄PbI₆ і CsPbI₃, Rb₉PbI₁₁ і RbPbI₃, K₂PbI₄ і KPbI₃, диспергованих відповідно в матрицях CsI, RbI, KI. Наведено люмінесцентно–кінетичні параметри власної люмінесценції монокристалів і мікрокристалів указанного типу, виміряні при T=77 К. Інтенсивна люмінесценція цих мікрокристалів частково пояснюється перекриванням спектрів збудження люмінесценції названих мікрокристалів зі спектрами люмінесценції аніонних екситонів відповідної матриці лужного йодиду.

Ключові слова: кристали перовскітоподібних галогідів, екситони, люмінесценція і збудження екситонів, люмінесцентно–кінетичні параметри, мікрокристали.

PACS number(s): 78.55.Nx, 78.40.Na, 71.35.Cc

ВСТУП

Установлення закономірностей зміни електронних станів окремих випромінювальних центрів при переході до монокристалів, де ці центри входять до складу кожної елементарної ґратки, є однією з фундаментальних задач фізики твердого тіла. Дослідження люмінесцентно–кінетичних властивостей мікрокристалів, які складаються з 10³–10⁴ елементарних ґраток, є важливе тому, що такі мікрокристали є проміжною ланкою між окремими випромінювальними центрами і відповідними монокристалами. У працях [1–2] було показано, що тривалий (t = 20 ÷ 100 год) високотемпературний відпал (T=450 ÷ 550 К) свинцевовмісних матриць CsX (X=Cl, Br, I) приводить до утворення мікрокристалів типу Cs₄PbX₆ і CsPbX₃ (X=Cl, Br, I), диспергованих у відповідній діелектричній матриці CsX (X=Cl, Br, I). Цікавим є дослідження процесу агрегації в кристалах АІ–РЬ (А=Rb, К), оскільки тип мікрокристалів у цих матрицях докладно не з'ясований.

Вивчення люмінесцентно–кінетичних властивостей указаних мікрокристалів є цікавим продовженням дослідження спектроскопії окремих випромінювальних центрів у кристалах RbI–Pb, KI–Pb, оскільки основним структурним елементом мікрокристалів і випромінюючих центрів у названих матрицях є октаедричні комплекси [PbI₆]⁴⁻ [3, 4].

Крім цього, механізм агрегації окремих свинцевих центрів з утворенням мікрокристалів до кінця не з'ясований. Розуміння процесів, які відбуваються на шляху утворення спочатку нано-, а потім мікрокристала внаслідок агрегатизації окремих свинцевих центрів, є важливим, тому що дозволяє прогнозувати їх утворення в різного типу діелектричних матрицях.

Інтерес до вивчення механізмів агрегатизації зумовлений і тим, що матриці АІ (А=Cs, Rb, К), активовані ртутеподібними домішками, є ефективними перетворювачами високоенергетичного випро-

мінювання у видиме.

Для вивчення природи процесу агрегації йонів свинцю в кристалах АІ–РЬ (А=Cs, Rb, К) (C_{Pb} ≤ 0.1 мол.%) досліджували матриці АІ (А=Cs, Rb, К) з (C_{Pb} ≤ 0.1 мол.%), які пройшли відповідний високотемпературний відпал. Для ідентифікації РЬ–вмісних агрегатних центрів вивчали також свинцевовмісні кристали Cs₄PbI₆, Rb₉PbI₁₁, K₂PbI₄, APbI₃ (А=Cs, Rb, К), а також АІ (А=Cs, Rb, К).

І. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА

Кристали АІ–РЬ (А=Cs, Rb, К) (C_{Pb}=0.1 мол%), Cs₄PbI₆, Rb₉PbI₁₁, K₂PbI₄, APbI₃ (А=Cs, Rb, К) вирошені методом Стокбарґера.

Вихідну сировину, АІ (марки “ОСЧ”) і РЬІ₂ (марки “С”), очищували методом зонної плавки. Кристали АІ–РЬ (C_{Pb}=0.1 мол%) піддавали тривалому (t≈100 год) високотемпературному відпалу при T=450 ÷ 550 К з метою утворення свинцевовмісних мікрокристалів, диспергованих у матриці АІ (А=Cs, Rb, К).

Спектри люмінесценції (СЛ), спектри збудження люмінесценції (СЗЛ) реєстрували в режимі ліку поодиноких фотонів на автоматизованій установці для спектрально–кінетичних вимірювань на базі монохроматора МДР–2. Часи загасання випромінюальної релаксації τ вимірювали при імпульсному рентгенівському збудженні (U_a=35 кВ, тривалість збуджуючого імпульсу Δt=1.5 нс, частота повторення імпульсів f = 100 кГц) у температурному інтервалі 77 ÷ 300 К. Часові константи збуджених станів визначали з урахуванням тривалості збуджуючого імпульсу, що дозволяло визначати часи гасіння τ ≥ 0.5 нс. СЛ при стаціонарному фотозбудженні отримані при збудженні дейтерієвою лампою. Необхідний спектральний діапазон виділяли за допомогою монохроматора ДМР–4.

II. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТУ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

А. Кристали CsI-Pb ($C_{Pb} = 0.1$ мол.%)

Спектри рентгенолюмінесценції (СРЛ) кристалів CsI-Pb ($C_{Pb}=0.1$ мол.%), виміряні на різних етапах кінетики люмінесценції, зображені на рис. 1 (криві 1, 2). Для СРЛ, виміряного з часовим вікном $\Delta t=10$ нс, з короткохвильового боку спектр кристала CsI-Pb представлений смугами з $\lambda_{max} = 295$ та 340 нм (крива 1). Спектральне положення цих смуг рентгенолюмінесценції та їх часи загасання τ збігаються зі спектрально-кінетичними характеристиками σ - і π -компонент люмінесценції АЛЕ матриці CsI (криві 1', 1'') (для σ -компоненти $\lambda_{max}=295$ нм, $\tau < 0.5$ нс, для π -компоненти $\lambda_{max}=340$ нм, $\tau \approx 1$ мкс) [5]. Ці смуги добре розділяються в структурі СРЛ кристала CsI-Pb ($C_{Pb}=0.1$ мол.%), виміряних на різних етапах кінетики люмінесценції (криві 1, 2).

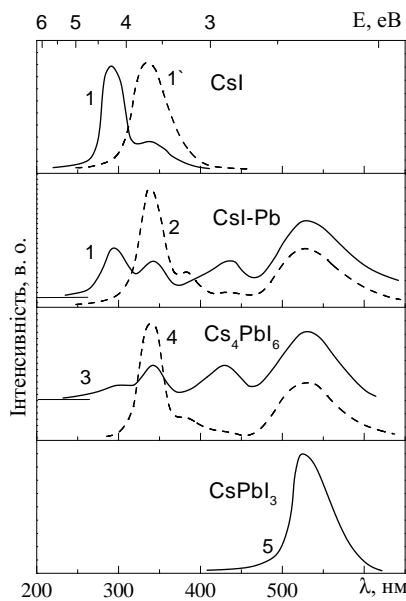

Рис. 1. Швидка (суцільна лінія) і повільна (штрихова лінія) компоненти в спектрах рентгенолюмінесценції кристалів CsI, CsI-Pb, Cs₄PbI₆ і CsPbI₃. Швидка компонента зареєстрована на етапі наростання імпульсу люмінесценції (часове вікно реєстрації $\Delta t=10$ нс), повільна компонента — на етапі спаду імпульсу люмінесценції (часове вікно реєстрації $\Delta t=10$ мкс, часова затримка 100 нс).

Більш довгохвильова смуга з $\lambda_{max}=430$ нм і часом загасання $\tau=1.5$ нс ідентична за своїми спектрально-кінетичними характеристиками зі смугою власної люмінесценції кристала Cs₄PbI₆ (крива 3) [1,2]. Це дає підставу стверджувати, що в кристалі CsI-Pb у результаті температурного відпаду утворюється мікрокристал Cs₄PbI₆.

Спектрально-кінетичні параметри смуги рентгенолюмінесценції з $\lambda_{max}=525$ нм і часом загасання $\tau_f \approx 80$ нс ідентичні з такими ж параметрами смуги власної люмінесценції кристала CsPbI₃ (крива 5), яка приписується випромінюванню АЛЕ катіонного типу [6,7]. Тому ми схильні вважати смугу з $\lambda_{max}=525$ нм люмінесценцією мікрокристалів CsPbI₃, утворених, як і мікрокристали Cs₄PbI₆, у матриці CsI у результаті температурного відпаду.

Певна подібність СРЛ кристалів Cs₄PbI₆ і CsI-Pb (криві 1, 2, 3, 4) підтверджує інконгруентний характер плавлення сполуки Cs₄PbI₆, що приводить до часткового розпаду Cs₄PbI₆ (при кристалізації і подальшому охолодженні) на кристалічні фази CsPbI₃ і CsI [8].

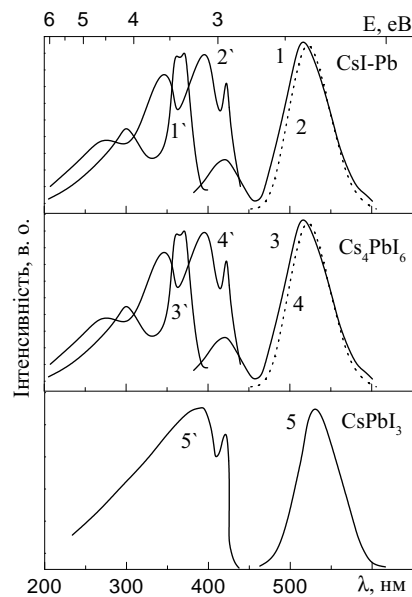

Рис. 2. Спектри фотолюмінесценції (1, 2, 3, 4, 5) і спектри збудження відповідної фотолюмінесценції (1', 2', 3', 4', 5') кристалів CsI-Pb, Cs₄PbI₆ і CsPbI₃ при $T=77$ К: 1, 3 — $\lambda_{збудж}=320$ нм; 2, 4, 5 — $\lambda_{збудж}=400$ нм; 1', 3' — $\lambda_{max}=430$ нм; 2', 4', 5' — $\lambda_{max}=525$ нм.

Спектри фотолюмінесценції і спектри збудження фотолюмінесценції мікрокристалів типу Cs₄PbI₆ і CsPbI₃, диспергованих у матриці CsI, наведені на рис. 2. Спектрально-люмінесцентні характеристики мікрокристалів Cs₄PbI₆, диспергованих у матриці CsI, є ідентичними з такими ж параметрами кристала Cs₄PbI₆ (криві 1, 2 і 3, 4; криві 1', 2' і 3', 4'). Спектр збудження фотолюмінесценції мікрокристала типу CsPbI₃ (крива 2'), диспергованого в матриці CsI, є дещо zdeформованим порівняно зі спектром збудження монокристала CsPbI₃ (крива 5'), унаслідок інтенсивного поглинання збуджуючого світла в спектральній області $\lambda = 350 \div 380$ нм мікрокристалами типу Cs₄PbI₆ (крива 1'), диспергованими в матриці CsI.

Підвищення температури ($T > 77$ К) приводить до ефективного гасіння фото- і рентгенолюмінесценції мікрокристалів типу Cs_4PbI_6 і CsPbI_3 . При цьому спостерігається неперервний довгохвильовий зсув максимумів люмінесценції мікрокристалів Cs_4PbI_6 і CsPbI_3 . Аналогічну температурну залежність інтенсивності і спектрального положення максимумів люмінесценції реєстрували для монокристалів Cs_4PbI_6 і CsPbI_3 [6, 7].

В. Кристали RbI-Pb ($C_{\text{Pb}} = 0.1$ мол.%)

СРЛ кристала RbI-Pb ($C_{\text{Pb}} = 0.1$ мол.%), виміряні на різних етапах кінетики люмінесценції, зображені на рис. 3. Для СРЛ, виміряного з часовим вікном $\Delta t = 10$ нс, з короткохвильового боку спектр зображений смугами з $\lambda_{\text{max}} = 332$ і 395 нм. Спектральне положення цих смуг рентгенолюмінесценції та їх часи загасання τ збігаються із спектрально-кінетичними параметрами σ - і π -компонент люмінесценції АЛЕ матриці RbI (для σ -компоненти $\lambda_{\text{max}} = 332$ нм, $\tau \approx 5$ нс; для π -компоненти $\lambda_{\text{max}} = 395$ нм, $\tau \approx 15$ мкс) (криві 1', 1'') [9, 10].

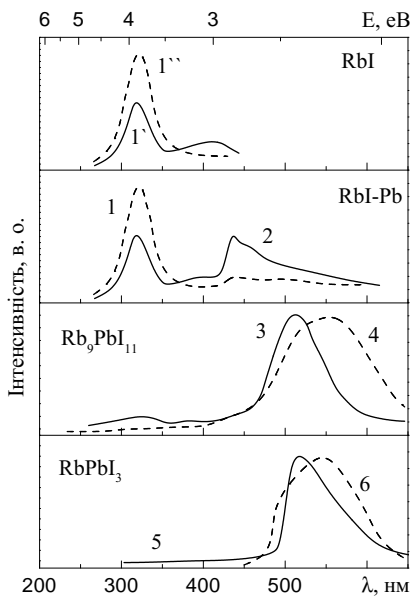

Рис. 3. Швидка (суцільна лінія) і повільна (штрихова лінія) компоненти у спектрах рентгенолюмінесценції кристалів RbI, RbI-Pb, $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$ і RbPbI_3 . Швидка компонента зареєстрована на етапі наростання імпульсу люмінесценції (часове вікно реєстрації $\Delta t = 10$ нс), повільна компонента — на етапі спаду імпульсу люмінесценції (часове вікно реєстрації $\Delta t = 10$ мкс, часова затримка 100 нс).

Неелементарна смуга з $\lambda_{\text{max}} = 430 \div 440$ нм (криві 1, 2) і часом загасання $\tau \approx 80$ нс добре збігається з люмінесцентно-кінетичними параметрами смуги рентгенолюмінесценції центрів $\text{Pb}^{2+} - V_c^-$ в матриці RbI

[4]. Довгохвильове плече в спектральній області $\lambda = 440 \div 450$ нм збігається зі спектральним положенням смуги рентгенолюмінесценції з $\lambda_{\text{max}} = 440$ нм кристала $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$ (крива 3) [1, 11]. Це дає підставу стверджувати, що в кристалі RbI-Pb у результаті температурного відпалу окремі центри $\text{Pb}^{2+} - V_c^-$ агрегуються у вигляді мікрокристалів $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$. В СРЛ кристала RbI-Pb (криві 1, 2) в спектральній області $\lambda = 480 \div 600$ нм не реєструються чітко виражені окремі смуги люмінесценції. Однак у спектрах фотолюмінесценції чітко реєструються неелементарні смуги в спектральній області $\lambda = 430 \div 470$ і $\lambda = 520 \div 570$ нм (рис. 4, криві 1, 2). Спектр збудження короткохвильового крила неелементарної смуги з $\lambda_{\text{max}} = 440$ нм (крива 1') збігається з таким же, характерним для одиночних центрів $\text{Pb}^{2+} - V_c^-$ в матриці RbI [4, 12]. Спектрально-люмінесцентні характеристики довгохвильового крила цієї ж смуги люмінесценції (криві 1 і 1'') є ідентичними з такими ж, характерними для смуги власної люмінесценції з $\lambda_{\text{max}} = 440$ нм кристала $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$ (криві 3 і 3''). Довгохвильовий зсув спектра збудження довгохвильового крила смуги люмінесценції з $\lambda_{\text{max}} = 440$ нм стосовно смуги, характерної для люмінесценції окремих центрів $\text{Pb}^{2+} - V_c^-$ в матриці RbI, та довгохвильовий зсув смуги люмінесценції з $\lambda_{\text{max}} = 440$ нм стосовно смуги випромінювання окремих центрів $\text{Pb}^{2+} - V_c^-$ в матриці RbI підтверджують факт агрегації окремих центрів з утворенням мікрокристалів типу $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$, диспергованих у матриці RbI.

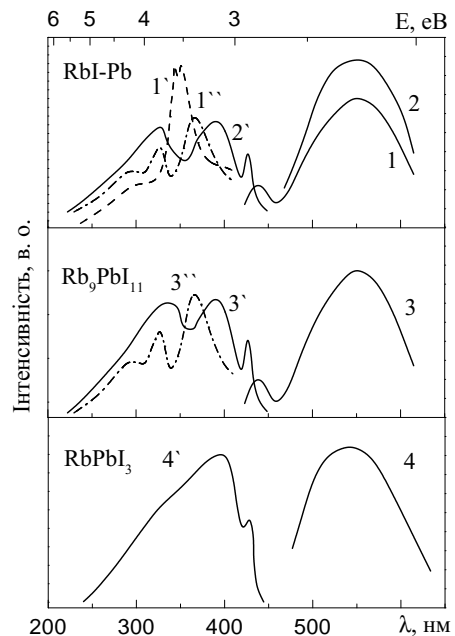

Рис. 4. Спектри фотолюмінесценції (1, 2, 3, 4) і збудження відповідної фотолюмінесценції (1', 1'', 2', 3', 3'', 4') кристалів RbI-Pb, $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$ і RbPbI_3 при $T = 77$ К: 1, 3 — $\lambda_{\text{збудж}} = 370$ нм; 2, 4 — $\lambda_{\text{збудж}} = 400$ нм; 1' — $\lambda_{\text{max}} = 430$ нм; 1'', 3'' — $\lambda_{\text{max}} = 450$ нм, 2', 3', 4' — $\lambda_{\text{max}} = 550$ нм.

Неелементарна смуга люмінесценції в спектральній області $\lambda = 520 \div 570$ нм (крива 2') добре збігається зі спектрально-люмінесцентними характеристиками неелементарної смуги власної люмінесценції АЛЕ кристала RbPbI_3 (криві 4, 4'). Однакові часи швидкої τ_f і повільної τ_s компонент загасання неелементарної смуги люмінесценції кристала RbI-Pb в спектральній області $\lambda = 520 \div 570$ нм і монокристала RbPbI_3 ($\tau_f=63$ нс, $\tau_s=800$ нс) дають право приписати люмінесценцію в спектральній області $\lambda = 520 \div 570$ нм кристала RbI-Pb свіченню мікрокристалів типу RbPbI_3 , які утворилися, як і мікрокристали $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$, у кристалі RbI-Pb внаслідок температурного відпаду. Спектр збудження фотолюмінесценції мікрокристала RbPbI_3 , утвореного в матриці RbI (крива 3'), є дещо zdeформованим порівняно зі спектром збудження цієї ж смуги люмінесценції монокристала RbPbI_3 (крива 4'), унаслідок інтенсивного поглинання збуджуючого світла в спектральній області $\lambda = 340 \div 380$ нм мікрокристалами типу $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$ та окремими центрами типу $\text{Pb}^{2+} - V_c^-$, диспергованих у матриці RbI .

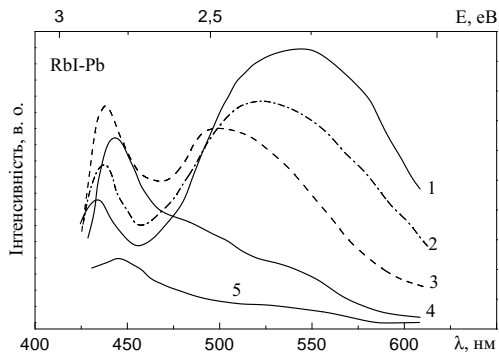

Рис. 5. Спектри фотолюмінесценції кристала RbI-Pb при різних температурах: 1 — 77 К; 2 — 90 К; 3 — 110 К; 4 — 150 К; 5 — 200 К.

Наявність в СРЛ (zareєстрованих на різних етапах кінетики люмінесценції) кристала $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$ смуг, характерних для власної люмінесценції кристалів RbI і RbPbI_3 (див. рис. 3), підтверджує інконґруентний характер плавлення сполуки $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$, що приводить до часткового розпаду $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$ (при кристалізації й подальшому охолодженні) на кристалічні фази RbPbI_3 і RbI [8].

У СРЛ кристалів $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$ і RbPbI_3 (виміряних на різних етапах кінетики люмінесценції) реєструються спектрально розділені смуги з $\lambda_{max}=510$ і 580 нм (див. рис. 3, криві 3, 4, 5, 6). Збудження цих двох смуг люмінесценції в однаковому спектральному діапазоні (див. рис. 4, крива 4') вказує на їх зв'язок із випромінювальною релаксацією АЛЕ, електронна компонента якого локалізована на йоні Pb^{2+} . Ураховуючи енергетичну віддачу між цими смугами люмінесценції ($\Delta E \approx 300$ меВ), можна припустити, що смуга з $\lambda_{max}=580$ нм або/та її довгохвильовий супутник по-

в'язані з випромінюванням екситона, автолокалізованого поблизу дефекту (АЛДЕ). Усе це вказує на складну поверхню адіабатичного потенціалу релаксованого збудженого $^3P_1$ стану йона Pb^{2+} , який визначає екситонну природу кристала RbPbI_3 .

Підвищення температури кристала RbI-Pb ($C_{\text{Pb}}=0.1$ мол.%) від $T=77$ до 110 К приводить до розгоряння смуги люмінесценції мікрокристала $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$ з $\lambda_{max}=440$ нм та її довгохвильового зсуву ($\lambda_{max}=450$ нм) у спектрі фотолюмінесценції, аналогічно, як і в СРЛ, а також до ефективного гасіння люмінесценції, пов'язаної з окремими центрами $\text{Pb}^{2+} - V_c^-$ та мікрокристалами RbPbI_3 , диспергованими в кристалі RbI-Pb (рис. 5). Подальше підвищення температури $T>120$ К ефективно гасить також люмінесценцію мікрокристала $\text{Rb}_9\text{PbI}_{11}$ з $\lambda_{max}=450$ нм.

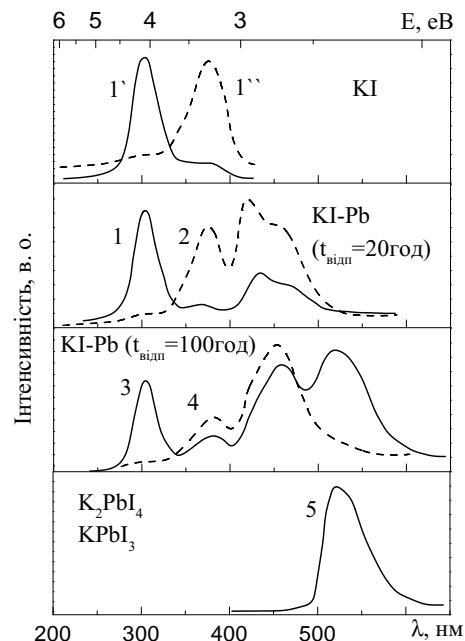

Рис. 6. Швидка (суцільна лінія) і повільна (штрихова лінія) компоненти у спектрах рентґенолюмінесценції кристалів KI , KI-Pb (відпалених при різних режимах), K_2PbI_4 і KPbI_3 . Швидка компонента zareєстрована на етапі наростання імпульсу люмінесценції (часове вікно реєстрації $\Delta t=10$ нс), повільна компонента — на етапі спаду імпульсу люмінесценції (часове вікно реєстрації $\Delta t=10$ мкс, часова затримка 100 нс).

С. Кристали KI-Pb ($C_{\text{Pb}} = 0.1$ мол.%)

СРЛ двох типів зразків кристалів KI-Pb ($C_{\text{Pb}}=0.1$ мол.%), які пройшли різні режими температурного відпаду і виміряні на різних етапах кінетики люмінесценції, зображені на рис. 6. Для

СРЛ обох типів зразків, виміряних із часовим вікном $\Delta t=10$ нс, з короткохвильового боку спектр зображений смугами з $\lambda_{max}=305$ та 375 нм. Спектральне положення цих смуг рентгенолюмінесценції та їх часи загасання τ є близькими до спектрально-кінетичних характеристик σ - і π -компонент люмінесценції АЛЕ матриці КІ (криві 1', 1'') (для σ -компоненти: $\lambda_{max}=317.5$ нм, $\tau < 2.1$ нс; для π -компоненти $\lambda_{max}=415$ нм, $\tau \approx 0.5$ мкс) [9, 10].

У СРЛ кристала КІ-РЬ ($C_{Pb}=0.1$ мол.%), який піддавався температурному відпалу при $T=450 \div 550$ К протягом часу $t = 20$ год, у більш довгохвильовій області реєструється смуга з $\lambda_{max}=420$ нм і довгохвильове плече в спектральній області $\lambda=455$ нм (криві 1, 2). У СРЛ КІ-РЬ ($C_{Pb}=0.1$ мол.%), який піддавався температурному відпалу при $T = 450 \div 550$ К протягом тривалішого часу ($t \approx 100$ год), у більш довгохвильовій області реєструються смуги з $\lambda_{max}=455$ і 520 нм (криві 3, 4). Спектральне положення смуги з $\lambda_{max}=420$ нм і часом загасання $\tau \approx 20$ нс збігається зі спектрально-кінетичними параметрами окремих центрів $Pb^{2+} - V_c^-$ в матриці КІ [3, 4].

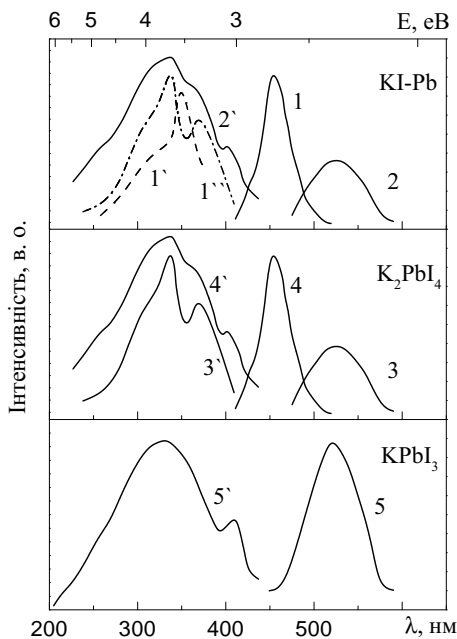

Рис. 7. Спектри фотолюмінесценції (1, 2, 3, 4, 5) і спектри збудження відповідної фотолюмінесценції (1', 1'', 2', 3', 4', 5') кристалів КІ-РЬ (відпаленого протягом $t=100$ год), K_2PbI_4 і $KPbI_3$ при $T=77$ К. 1, 3 — $\lambda_{збудж}=380$ нм; 2, 4, 5 — $\lambda_{збудж}=400$ нм; 1' — $\lambda_{max}=420$ нм; 1'', 3' — $\lambda_{max}=455$ нм; 2', 4', 5' — $\lambda_{max}=525$ нм.

Смуга з $\lambda_{max}=455$ нм збігається зі спектральним положенням смуги фотолюмінесценції кристала K_2PbI_4 (рис. 7, крива 1). У СРЛ ця смуга не реєструється через розпад кристалічної сполуки K_2PbI_4

при охолодженні на кристалічні фази КІ і $KPbI_3$. Цей розпад є наслідком інконґруентного характеру плавлення кристалічної сполуки K_2PbI_4 [8].

Неелементарна смуга рентгенолюмінесценції з $\lambda_{max}=520$ нм і часами загасання швидкої $\tau_f=8.5$ нс і повільної $\tau_s=200$ нс (крива 3) кристалів КІ-РЬ, які піддавалися температурному відпалу при $T=450 \div 550$ К протягом $t \approx 100$ год, ідентична зі спектрально-кінетичними характеристиками смуги рентгенолюмінесценції кристалів $KPbI_3$ і K_2PbI_4 .

Спектри фотолюмінесценції і спектри збудження смуг фотолюмінесценції кристалів КІ-РЬ (температурно відпаленому протягом $t \approx 100$ год), K_2PbI_4 , $KPbI_3$ наведені на рис. 7. Смуга з $\lambda_{max}=455$ нм чітко реєструється у спектрі фотолюмінесценції кристалів КІ-РЬ (які піддавалися тривалому температурному відпалу) і K_2PbI_4 (криві 1, 3) та характеризується однаковим спектром збудження (криві 1'', 3'). Ураховуючи довгохвильовий зсув смуги люмінесценції з $\lambda_{max}=455$ нм щодо смуги свічення окремих центрів $Pb^{2+} - V_c^-$ у кристалі КІ-РЬ (крива 1), а також відповідний довгохвильовий зсув спектра збудження цієї смуги фотолюмінесценції з $\lambda_{max}=455$ нм у кристалі K_2PbI_4 щодо спектра збудження смуги фотолюмінесценції окремих центрів $Pb^{2+} - V_c^-$ у кристалі КІ-РЬ (криві 1', 1''), можна стверджувати, що в кристалі КІ-РЬ у результаті температурного відпалу окремі центри $Pb^{2+} - V_c^-$ агрегуються. Ідентичні спектрально-люмінесцентні характеристики смуги з $\lambda_{max}=455$ нм в кристалі КІ-РЬ із характеристиками в кристалах K_2PbI_4 вказують на те, що смуга люмінесценції з $\lambda_{max}=455$ нм у кристалі КІ-РЬ належить свіщенню мікрочастинки типу K_2PbI_4 , диспергованого в матриці КІ.

Смуга люмінесценції з $\lambda_{max}=520$ нм реєструється у спектрі фотолюмінесценції кристалів КІ-РЬ, K_2PbI_4 , $KPbI_3$ (криві 2, 4, 5) і приписується випромінюванню мікрочастинки типу $KPbI_3$, диспергованих у матриці КІ. Спектр збудження цієї смуги є ідентичним у кристалах КІ-РЬ і K_2PbI_4 (криві 2', 4'), але є дещо здеформований порівняно зі спектром, характерним для смуги люмінесценції монокристала $KPbI_3$ (крива 5'). Це пов'язано із поглинанням збуджуючого світла в спектральній області $\lambda = 340 \div 360$ нм мікрочастинками типу K_2PbI_4 та окремими центрами $Pb^{2+} - V_c^-$.

Підвищення температури кристала КІ-РЬ (відпаленого протягом $t=100$ год) від $T=77$ К до 120 К приводить до температурного гасіння в СРЛ смуг люмінесценції АЛЕ матриці КІ та мікрочастинки $KPbI_3$, диспергованих у матриці КІ (рис. 8). Підвищення температури кристала КІ-РЬ (відпаленого протягом $t = 20$ год) від $T=77$ К до 120 К приводить до температурного гасіння в СРЛ смуг люмінесценції АЛЕ матриці КІ та окремих центрів $Pb^{2+} - V_c^-$. При подальшому підвищенні температури до $T=200$ К інтенсивність смуги рентгенолюмінесценції з $\lambda_{max}=455$ нм в обох зразках поступово гасне і зсувається в довгохвильову область, як і в кристалах $CsI-Pb$ та $RbI-Pb$.

Аналізуючи СРЛ кристалів $CsI-Pb$, $RbI-Pb$, КІ-РЬ (відпаленого протягом $t = 100$ год), виміряних на різ-

них етапах кінетики рентгенолюмінесценції, можна зауважити, що СРЛ мікрокристалів $APbI_3$ ($A=Cs, Rb, K$) характеризуються швидкою та повільними компонентами загасання власної люмінесценції.

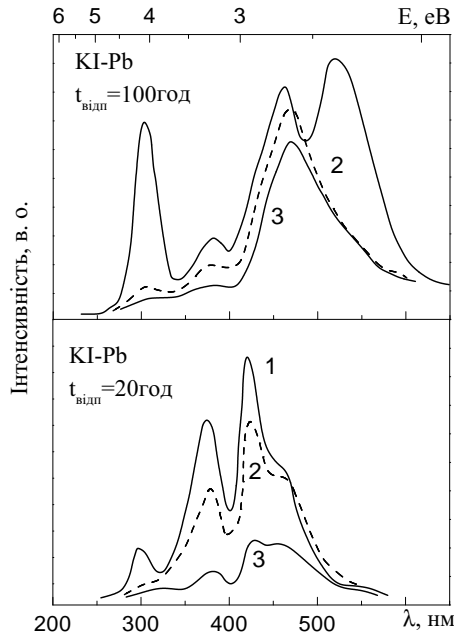

Рис. 8. Спектри фотолюмінесценції кристалів KI-Pb (відшарпаних при різних режимах) при різних температурах: 1 — 77 K; 2 — 100 K; 3 — 120 K.

Наявність швидкої $\tau_f \approx 10 \div 80$ нс та повільної $\tau_s \approx 500 \div 800$ нс компонент загасання у власному випромінюванні мікрокристалів $APbI_3$ ($A=Cs, Rb, K$) вказує на розщеплення релаксованого $^3P_1$ -збудженого рівня йона Pb^{2+} на метастабільний і випромінювальний підрівні.

Із кривої температурної залежності часу загасання власної люмінесценції обчислена енергетична віддаль D між випромінювальним і метастабільним підрівнями релаксованого збудженого стану $^3P_1$. Згідно з нашими розрахунками $D \approx 40 \div 45$ меВ, що є такого ж порядку, як і величина D для окремих випромінювальних центрів $Pb^{2+} - V_c^-$ в кристалі KI-Pb [3, 4]. Цей збіг вказує на однакову енергетичну структуру йонів Pb^{2+} в матриці KI і кластера $[PbI_6]^{4-}$, у кристалах $APbI_3$ ($A=Cs, Rb, K$).

Таким чином, високоенергетичні електрон-діркові пари, які виникають у кристалах $AI-Pb$ ($A=Cs, Rb, K$) при рентгєнівському збудженні, релаксують шля-

хом власного випромінювання матриці AI ($A=Rb, K$) і випромінювання окремих центрів типу $Pb^{2+} - V_c^-$ у матриці AI ($A=Rb, K$), а також шляхом випромінювання мікрокристалів типу Cs_4PbI_6 і $CsPbI_3$, Rb_9PbI_{11} і $RbPbI_3$, K_2PbI_4 і $KPbI_3$, диспергованих відповідно в матриці CsI, RbI, KI .

Значне перекриття спектрів збудження люмінесценції вказаних мікрокристалів і спектрів власної люмінесценції відповідної матриці AI ($A=Cs, Rb, K$) може частково пояснити наявність інтенсивної люмінесценції цих мікрокристалів, диспергованих у матриці відповідного лужного йодиду.

Механізм утворення вказаних мікрокристалів у матриці CsI і RbI, KI є дещо відмінним. Утворення мікрокристалів $CsPbI_3$, диспергованих у матриці CsI , супроводжується перебудовою локального оточення одиночних центрів $Pb^{2+} - V_c^-$, що знаходяться в свинцевовмісній матриці CsI . Така перебудова є реальною тоді, коли реалізується можливість температурно-активованого руху катіонних й аніонних вакансій, яка приводить до утворення $CsPbI_3$ -подібної елементарної комірки.

Утворення мікрокристалів Rb_9PbI_{11} , K_2PbI_4 , $APbI_3$ ($A=Rb, K$) не супроводжується перебудовою локального оточення одиночних центрів $Pb^{2+} - V_c^-$, а є лише результатом температурно-активованого руху катіонних й аніонних вакансій та схильністю центрів $Pb^{2+} - V_c^-$ до агрегації.

III. ВИСНОВКИ

1. Температурний відпал при $T=450 \div 550$ K протягом $20 \div 100$ год свинцевовмісних матриць AI ($A=Cs, Rb, K$) приводить до агрегації центрів $Pb^{2+} - V_c^-$ з утворенням мікрокристалів типу Cs_4PbI_6 , Rb_9PbI_{11} , K_2PbI_4 і $APbI_3$ ($A=Cs, Rb, K$), диспергованих у відповідній йодній матриці.

2. Перекривання спектрів збудження люмінесценції вказаних мікрокристалів і спектра люмінесценції аніонних екситонів матриці частково пояснює наявність інтенсивної люмінесценції цих мікрокристалів.

3. Випромінювальний центр у вказаних мікрокристалах являє собою кластер $[PbI_6]^{4-}$ з випромінювальним $^3P_1$ і метастабільним $^3P_0$ рівнями, які зумовлюють відповідно наявність швидкої й повільної компонент у кінетиці загасання власної люмінесценції мікрокристалів.

4. Люмінесценція цих свинцевовмісних мікрокристалів є більш температурно стійкою ($T_{гас} \approx 200$ K), ніж люмінесценція окремих центрів $Pb^{2+} - V_c^-$, диспергованих у названих матрицях.

[1] S. V. Myagkota, A. S. Voloshinovskii, V. B. Mikhailik, in: *International Conference on Inorganic Scintillators and Their Application, SCINT 97, September 22-25, 1997*,

Abstract Booklet (Shanghai Institute of Ceramics, China, 1997), p. 40.

[2] С. В. Мягкота, *Опт. спектроскоп.* **84**, 314 (1999).

- [3] J. G. Kang, F. Cusso, T. F. Belliveau, D. I. Simkin, *J. Phys. C* **18**, 4753 (1985).
- [4] P. W. Jacobs, *J. Phys. Chem. Solids* **52**, 35 (1991)
- [5] А. С. Волошиновский, В. Б. Михайлик, Н. С. Пидзырайло, *Журн. прикл. спектроскоп.* **56**, 810 (1992).
- [6] М. С. Пидзырайло, А. С. Волошиновский, С. В. Мягкота, *Опт. спектроскоп.* **64**, 1187 (1988)
- [7] А. С. Волошиновський, В. Б. Михайлик, С. В. Мягкота, *Укр. физ. журн.* **38**, 46 (1993).
- [8] И. Н. Беляев, Е. А. Шургинов, Н. С. Кудряшов, *Журн. неорг. хим.* **17**, 2812 (1972).
- [9] R. T. Williams, K. S. Song, *J. Phys. Chem. Solids* **51**, 679 (1990)
- [10] A. S. Voloshinovskii, I. V. Melchakov, S. V. Myagkota, N. S. Pidzyrailo, A. P. Rodnyj, in: *The international Symposium Luminescent Detectors and Transformers of ionizing radiation "Lumdetr-91", October 9-12, Abstract Booklet* (Riga, 1991), B-4.
- [11] S. V. Myagkota, A. S. Voloshinovskii, V. B. Mikhailik, in: *Material Science of Semiconductors", PPMSS-97, Chernivtsi, Ukraine, 8th-12th of September, Abstract Booklet* (Chernivtsi, 1997), p. 252.
- [12] S. Hashimoto, Y. Ohiwa, *J. Phys. Soc. Jpn.* **48**, 1655 (1980).

**LUMINESCENCE-KINETIC PROPERTIES OF Pb-ASED MICROCRYSTALS
EMBEDDED IN AI (A = Cs, Rb, K) MATRICES**

A. S. Voloshinovskii¹, S. V. Myagkota², A. V. Gloskovsky¹
¹*Physics Department, Ivan Franko National University of Lviv,
 8 Kyrylo i Mefodii Str., Lviv, UA-79005, Ukraine*
²*S. Z. Gzhytskyi Veterinary Medicine Academy of Lviv,
 50 Pekarska Str., Lviv, UA-79010, Ukraine*

The possibility of creating microcrystals like Cs₄PbI₆ and CsPbI₃, Rb₉PbI₁₁ and RbPbI₃, K₂PbI₄ and KPbI₃ embedded respectively in the matrices CsI, RbI, KI was shown. The luminescence-kinetic parameters of intrinsic luminescence of microcrystals and single crystals of the mentioned type measured at T=77 K were shown. Intensive luminescence of the mentioned microcrystals partially explain the overlapping of the luminescence excitation spectra microcrystals with luminescence spectra of anion excitons of respective alkali halide matrix.